

Ахтарышлар, тапынтылар

ГОРИДӘН ЈАЗЫЛМЫШ МӘКТУБЛАР

Бир чох көркәмли әдәби шәхсијәтләр кими, мәшһур әдәбијјатшунас вә педагог Фирудинбәј Көчәрлинин дә мүхтәлиф шәхсләре јаздығы мәктублар вә алдығы чаваблар, јазылы вә шифаһи әдәбијјат материалларынын топланмасы, нәшри, халгын тәһсил, савадланмасы, мәдәни тәрәғгиси илә бағлы олдуғу үчүн хусуси әһәмијјәтә маллиқидир. Әдиби мәктублашма әләғәләри барәдә илк дөфә мүфәссәл мәлумат верән АзәрбајҶан ССР ЕА-нын һәғиги үзвү Бәкир Нәбијевин һағлы оларағ јаздығы кими, уstad әдәбијјатшунасын гәләмидән чыхан мәктубларын тапылыб ашкар едилмәси «мәдәнијјәт вә ичтиман хадимләринин тәләјинә јәни бир ишиғ салар, тәдғигатчыларын бу барәдә тәсәввүрүнү даһа да зәһкинләшдирәр, әдәбијјат тарихинин бу вә ја дикәр пробләминин, һадисә вә фактынын шәрһини хәјли асанлашдыра биләр». Тәвәссүфлә гејд етмәк истәрдики ки, индијәдәк Ф. Көчәрлинин XIX әсрин 80-чи илләриндән өмрүнүн ахырына дәрәк Зағафгазијанын мүхтәлиф јерләриндә фаалијјәтләрини давам етдирән маарифчи мүасирләринә јаздығы јүз-

ләрлә мәктубдан јалғыз аз бир гисми топланылыб тәдғигатә чәлб олунмушдур. Биз Чәлил Мәммәдулузадә вә мүасирләринин әдәби ирси әтрафында ахтарыш апараркән АзәрбајҶан ССР ЕА Республика Әдјазмалары Институтунун фондунда Мәһәммәд Тағы Сидгинин (1854—1903) оғлу, мүәллим вә публицист Мәммәдәли Сидги Сәфәрвовун шәхси архивиндән (№ 25) Ф. Көчәрлинин ајры-ајры вахтларда она јазылмыш ики мәктубуна раст кәлдик.

Мәлум олдуғу кими, Мәммәдәли Сидги (1888—1956) 1910-чу илин ијул ајындан етибарән «Молла Нәсрәддин» журналы редакциясында ишә чәлб едилмиш, бурада сыравин әмәкдашлығдан редактор кәмәкчилијинә гәдәр јүксәлмиш, 1913-чү иләдәк Ч. Мәммәдулузадә илә чини-чининә ишләмиш, онун достлары вә мәсләкдашлары илә таныш олмушдур. О, «Молла Нәсрәддин» журналы редакциясына тез-тез баш чәкән Ф. Көчәрли илә дә бу дөврдә јакынлашмышдыр. М. Сидги 1913-чү илдә Тифлисдән Бақыја кәчмүш, Сураханы мәктәбиндә мүәллимлик етмишдир. Ф. Көчәрлинин 1913 вә

1914-чү илләрдә имзаланмыш һәр ики мәктубу да Горидән Сураханыја кәндәрлимишдир. Бу замаң Зағафгазија (Гори) Мүәллимләр Семинаријасы АзәрбајҶан шәбәсинин инспектору вәзифәсиндә чалышан Ф. Көчәрли сәләфи вә унудулмаз мүәллими А. О. Черијәвски өнәһәләрини давам етдирәрәк азәрбајҶанды ушағларын тәһсилә чәлб олунмасы јолунда чидди фәдакарлығ кәстәрирди. Мәммәдәли Сидги дә гардашыны Горидә охутмағ нијјәти илә бәјүк халғ мүәллиминә мәктубла мүрачнәт едәиләрдән бири иди. 14 нојабр 1913-чү ил тарихли мәктуб Көчәрлинин һәмийн мүрачнәтә чавабындан ибарәтдир. 3 декабр 1914-чү ил тарихли икинчи мәктубда да бу мәсәләјә тохунулмушдур. Мәктублардан ајдын олур ки, Ф. Көчәрли кәмәк мөгсәди илә Гори семинаријасында тәһсил алмағ гајдалары барәдә она фајдалы тәвсијәләр вермиш, һатта гәбул програмыны да М. Сидгинин ұвангына јола салмышдыр. О, биринчи мәктубда Сәфәрвовлар аиләсинә јакын олан Әли Гасымовун семинаријада јакшы курс кечдјини, ондан лазыми кәмәк ал-

мағын мүмкүнлүјүнү гејд етмиш, икинчи мәктубда исә һәтјә кечмиш шакирднә салам да кәндәрмишдир. Бурада ады чәкилән шәхс вахтилә Мәммәдәли Сидги илә бирликдә Мәһәммәд Тағы Сидгинин мәшһур «Тәрбијә» мәктәбиндә охумуш, сонралар Зағафгазија (Гори) Мүәллимләр Семинаријасында тәһсил алмыш јазычы вә публицист Әли Сәбри Гасымовдур ки, һәлә 1912-чи илдән јаздығы «Солғун чичәк» повестини «әзиз мүәллими» Фирудин бәјә һәср етмишдир. О, чох сонралар дәрч етдирдији хатирәләриндә дә севимли мүәллиминә мәһәббәтиндән сөз ачмышдыр.

Мәктублардан Ф. Көчәрлинин маарифчи шаир вә педагог Мәһәммәд Тағы Сидгинин јарадычылығына даир мүлаһизәләрини дә өјрәнмәк мүмкүн олур. Ајдылашыр ки, о, М. Т. Сидги илә шәхсэн таныш олмамыш, «гајибанә она иклас» бәсләмиш, еһтирам кәстәрмишдир. Әдиб Сидгинин «мүггәдир јазычы» кими гијмәтләндирмиш, әсәрләринин «милләт малы» олдуғу гәһәәтинә кәлимиш, мәррифәт, биллик мәбјәји олан бу нүмунәләрини «бир фәрдин санды.

ғында фајдасыз јатмағданса» диван шәклиндә чапа верилмәсини «бәјүк бир хидмәт» һесап етмишдир.

Әлдә едилмиш мәктублар әдәбијјат тарихимизин ики мәшһур биличисинин — Ф. Көчәрли илә Салман Мүмтазын шәхси мунасибәтләринин вә јарадычылығ достлуғунун тарихинә дә јәни фактлар әләвә едир. Бурадакы С. Мүмтазын Горидә кәдиб Көчәрли илә «әдәбијјата даир сөһбәтләр» апармасы, Баһар Ширван илә Исмајыл бәј Накамын «надир тапылан әсәрләрини» она кәндәрмәси, «Сидгинин барәсиндә данышығ» ачмасы, онун әсәрләрини муһафизә едиб шәхси архивиндә сахламасы кими фактлар әдәбијјат тарихимизин бир сыра гаранлығ чәһәкләрини ајдылашдырмаға, намәлум нүмунәләрини изинә дүшмәјә имкан јарадыр.

Әдәби-ичтиман вә педагожи фикир тарихимизин өјрәнмәк бахымындан мүәјјән әһәмијјәт кәсб едән һәмийн мәктублары кичик ихтисарла охучуларә чатдырмағы мөгсәдә ујғун һесап едирик.

Иса ҺӘБИВОВ,
филологија елмләри нами-
зәди, досент.

МЕҐРИБАНЫМ
МӘММӘДӘЛИ!

Ишләрим чохдур. Она көрә қағзын чавабы тәхирә дүшдү. Сиз мәрһум Сидгинин јадикары олмаға көрә мөним әвизләримдәнсиниз. Әкәр ки, мөним мәрһум илә танышлығым јох иди, вәли гајибанә она ихласым вар иди. О да мөни истәјәнләрдән иди. Буна бир нечә шаһидләрим вардыр. Аллаһ она рәһмәт елсин вә сизә дә сәләмәтлик версин. О ки галды гардашынызын семинаријаја кирмәјинә, индидән о барәдә вәдә верә билмәнәм. Амма әлимдән кәлән кәмәклији музајигә етмәнәм. Она лазымдыр јакшы һазырлашмағ. Буранын курсуну нури-дидем Әли Гасымов (јазычы Әли Сәбри — И. Һ.) јакшы билир. Јазысында да, охумағында да гүсур олса, кәмәк кәстәрә биләр. Јакшы һазырлашмағ онун үчүн чох лазымдыр. Бу ахыр вахтлар.

да имтаһана кәләнин һәдди һесабы јохдур. Бир вакансиянын (бош јерин — И. Һ.) үстүндә једди-сәккиз нәфәр чәнки-чидал едир вә јакшы чаваб верән шакирд вакансияја саһиб олур. Јазырсыныз ки, семинаријаја һазырлашан гардашынызын он сәккиз јакшы вардыр. О көрәкдир ки, чох јакшы һазырлашың ки, әввәлинчи класа имтаһан верә билсин... Һәләликдә әризе кәндәрмәк лазым дејил. Имтаһан август ајынын 25-дә башланыр. Августун әввәлләриндә әризе кәндәрмәк олар. Анчағ гардашыныза бәрк тапшырың ки, јакшы һазырлашың. Сиздән дә артығ хошһал оларам ки, мәрһум Сидгинин өвладындан бирисинә бачарыб тәлим вә тәрбијә верә биләм.

Бағи сизин сәләмәтлийини зи истәјирәм.

Фирудин КӨЧӘРЛИ.

Гори, 14 нојабр 1913-чү ил.

МУШВИГИ-
МЕҐРИБАНЫМ
МӘММӘДӘЛИ!

Кечмишдә Сиз мәнә қағыз јазмышдыныз. Олсун ки, гардашынызын Гори семинаријасына кирмәси барәсиндә. Мән дә онун чавабыны семинаријанын програмасы илә гуллуғунуза, Сураханы стансиясына кәндәрмишдим. Белә ки, Сизин қағзыныз чавабсыз галмајыб. Мән өзүмү чүмлөнин қағзына чаваб вермәји борчлу һесап едирәм. Хусусән, Сизин кими гәләм әһлинин қағзыны чавабсыз гојмарам.

Кечәк әсил мәтләбә. Салман Әскәрәв (С. Мүмтаз — И. Һ.) кечән сәнә август ајынын ахырларында бураја кәлимишди. Арамызда әдәбијјата даир бир чох сөһбәтләр олунду. Нечә ки, јадымдадыр, мәрһум Сидгинин барәсиндә дә дәхи данышығ олду. Салман Әскәрәв сөз верди ки,

Сидгинин онда олан әсәрләриндән мәнә нүмунәләр кәндәрсин. Амма сонра нә мән тәләб етдим, нә дә о кәндәрди. Вә мөним истәмәдијимә сәбәб бу олуду ки, Сидгинин әсәрләриндән мөним өзүмдә дә дәхи бир нечә мәлумат вар. Вә бир дә мәрһумун барәсиндә китабымын икинчи вә ја үчүнчү чилдиндә бәһс олуначагдыр. Невбәт јетишгәндә истәјәкәјәм. Әмма мән билмирәм ки, чәнаб Салман мәрһум пәдәринизин (атанызын — И. Һ.) әсәрләрини Сиздән нијә музајигә етсин вә олары өз јанында сахламағда онун мурады нәдир? Һәр бир әдибин, онда да Сидги кими мүггәдир јазычынын әсәрләри миллиәт мәлыдыр. Һаһы көрәк онлардан мәррифәт, биллик истифадә етмәклә нәфибәрдар олсун. Нейнки ваһид бир фәрдин сандығында фајдасыз јатсын. Мәлумунуз олсун ки, чәнаб Салман индијәдәк мәнән бир шәј музајигә етмәјибдир вә милли

әдәбијјатымыза мөхсус һәр бир төһфә — шәр вә гәзәл әлине дүшүбсә, мәнә кәндәрбидир. Баһарын вә Нақамын әсәрләриндән бир нечәсини кәндәрбидир ки, надир тапылан әсәрләрдир. Һәр һалда мән Сизин хаһишинизә әмәл едиб, мәрһум Сидгинин кәлмәләриндән нүмунә истәјәрәм вә зәнн едирәм ки, һәр нә варса, тамамыны мәнә кәндәрәр. Әлбәттә, нијјәтиниз кәзәлдир. Јакшы оларды ки, мәрһумун әсәрләрини кәзәл бир диван шәклиндә чапа верәјдиниз. Онда әдәбијјатымыза бәјүк бир хидмәт кәстәрмиш олардыныз. Аллаһ бу ишдә сизә тоғфиг версин. Бу күнләрдә Салмандан қағыз кәзәлјирәм. Ону алан кими хаһишинизә әмәл едәрәм. Бағи сәләмәт вә хошбахт олмағынызы үрәкдән истәјирәм.

Әлини көрсәниз, салам един.

Фирудин Көчәрли.

Гори, 3 декабр 1914-чү ил.